

Nikola Bajić

Lajkovac, Srbija

UDK 81'272'366.52(497.11:497.4)

Spolno (ne)občutljiva raba jezika v Srbiji in Sloveniji v teoriji in praksi

V članku je predstavljeno primerjalno raziskovanje o rabi spolno (ne)občutljivega¹ jezika v Srbiji in Sloveniji pri imenovanju poklicev. Slovenščina je uradno feminiziran jezik, medtem ko se v srbsčini moška oblika pri določenih poklicih uporablja tudi za ženske, kar je pokazalo primerjanje uradnih dokumentov o rabi jezika. Anketa je pokazala, da med srednješolci v Sloveniji in srednješolci v Srbiji obstajajo značilne razlike v rabi ženskih oblik.

primerjalno jezikoslovje, spolno občutljiv jezik, srbsčina, slovenščina, anketa

This article presents comparative research on the use of gender-(in)sensitive language in Serbia and Slovenia in naming professions. Slovenian is a language that officially uses derived feminine forms, whereas in Serbian masculine forms for certain professions are also used for women, which is demonstrated through a comparison of official documents on language use. A survey shows that there are significant differences between secondary school students in Slovenia and in Serbia regarding the use of feminine forms.

comparative linguistics, gender-sensitive language, Serbian, Slovenian, survey

Uvod

Feminizacija v jeziku oz. raba ženskih oblik v imenovanju poklicev je v Sloveniji prvič omenjena leta 1995 (Umek 2008: 58). Svet Evrope je istega leta začrtal smernice odpravljanja seksistične rabe jezika, kar je pomenilo tudi nepristransko naslavljanje oseb ženskega spola v delovnih razpisih in drugih uradnih dokumentih. To je pomenilo, da bi se v Sloveniji morala uveljaviti raba ženskih oblik tudi za poklice, ki niso tradicionalno »ženski« (kot so npr. učiteljica, profesorica, medicinska sestra, čistilka ...). Politični problem je hitro postal tudi jezikoslovni, ker veliko poklicev, posebno tujih besed, ni imelo ženske oblike. Ženske oblike je bilo treba izpeljati in uzakoniti.

Jezikoslovno-politična razprava je s prekinitvami trajala dve leti in se je, predvsem zaradi političnega pritiska, končala v korist žensk – spolno zaznamovani poklici so v relativno kratkem času postali del uradnih dokumentov, zakonov in pravopisa. Standardna klasifikacija poklicev z obema oblikama je bila v Sloveniji sprejeta leta 1997. Raba ženskih oblik pa je bila tematizirana istega leta na 33. seminarju slovenskega jezika, literature in kulture.

V Srbiji podobna razprava poteka v zadnjih letih, vendar brez kakršnihkoli sprememb. Srbska politika se ukvarja z drugimi zadevami, jezikoslovci (večinoma starejši moški), ki podpirajo slovnično nezaznamovanost moškega spola, so tisti, ki držijo srbsčino v svojih rokah in ničesar ne spreminjajo.

1 Raba besednih zvez *spolno občutljiv jezik* in *spolno zaznamovan jezik* se v prispevku nanaša na jezik, ki ima posebno obrazila, s katerimi lahko izrazimo, ali gre za osebo moškega ali ženskega spola.

Zanimalo me je, kako v teoriji in praksi danes zgleda raba omenjenih besed ženskega spola v Srbiji in v Sloveniji. V teoretičnem delu sem primerjal vse dokumente, ki se nanašajo na rabo jezika (pravopisi, slovnice in zakoni), ter tudi strokovna besedila, kjer je zapisano kaj več o razpravi z jezikoslovnega stališča. Poleg tega sem naredil anketo, ki so jo izpolnjevali učenci dveh srednjih šol v Srbiji in Sloveniji. Kot anketiranci so bili izbrani prav srednješolci, ker so vsi rojeni po letu 1991, torej v dveh neodvisnih državah in v tako rekoč dveh jezikovnih politikah. Anketa naj bi pokazala, ali anketiranci lahko izpeljejo iz samostalnika moškega spola poklicni naziv ženskega spola, ali so obdani z vidika spola občutljivim jezikom in ali ga sami uporabljajo.

Teorija

Po primerjavi uradnih dokumentov sem ugotovil, da je položaj v obeh državah glede predpisane rabe zaznamovanih ženskih oblik popolnoma različen. Uradni dokumenti (tako jezikoslovni kot državni) pričajo, da je slovenščina feminiziran jezik. V Srbiji je pravilna in z zakoni določena raba generičnega moškega spola. Edini primer standardiziranega poklica v ženski obliki, ki sem ga opazil v srbsčini, je *medicinska sestra* (zanimivo je, da le-ta v standardnih klasifikacijah ni imel ustrezne moške oblike). Jezikovnih razprav o spolno zaznamovanem jeziku danes v Sloveniji ni več, medtem ko se v Srbiji o tem piše in govori, ne da bi se kaj spremenilo.

Praksa

Anketa, ki jo je reševalo 41 učencev gimnazije v Brežicah ter 51 učencev v Lazarevcu, je imela dve vprašanji.

V prvem vprašanju so morali anketiranci napisati žensko obliko samostalnikov *vojak/vojnik*, *referent*, *farmacevt/farmaceut*, *meteorolog* in *računovodja/računovođa*. Namenoma sem izbral domače in »tuje« poklice z različnimi končnicami ter tudi en poklic, ki je slovnično že ženskega spola. V nabor sem vključil tudi poklic *vojak/vojnik*, ker se mi je zdelo, da je eden izmed tradicionalno najbolj moških poklicev. V Srbiji ni standardne dvospolne klasifikacije poklicev, v Sloveniji pa je,² torej za to vprašanje v slovenski različici ankete obstaja pravilen odgovor, zato je bilo toliko bolj zanimivo raziskovati, kako se bodo anketiranci v Srbiji ukvarjali z besedotvorjem, saj noben poklic v srbsčini nima uradne ženske oblike.

Drugo vprašanje je vsebovalo štiri trditve z Likertovo skalo od 1 do 5 (1 – Nikakor se ne strinjam, 2 – Ne strinjam se, 3 – Ne vem, 4 – Strinjam se, 5 – Popolnoma se strinjam), in sicer:

1. Bilo mi je težko napisati ženske oblike.
2. Pogosto slišim ali preberem ženske oblike danih samostalnikov.
3. Sam/a uporabljam takšno obliko, kadar pišem.
4. Sam/a uporabljam takšno obliko, kadar govorim.

V besedilih anket sta bili le dve razliki: imeni žensk, napisanih poleg črte, na katero naj bi anketiranci napisali ustrezno obliko poklica, ter besedni zvezi »ženska oblika« in »ženski rod« (=spol) v besedilu prvega vprašanja. Imeni sta prilagojeni državama, da bi tudi poklici ob imenu

2 Statistični urad Republike Slovenije, *Standardna klasifikacija poklicev*: <http://www.stat.si/klasje/tabela.aspx?cvn=1182>.

zveneli bolj naravno, medtem ko sem besedno zvezo »napiši žensko **obliko**« prevedel kot »napiši ženski **rod**« (oz. spol), ker sem se bal, da bi zveza »ženski oblik« v srbskem besedilu ankete povzročila izključno rabo »nezaznamovanega« moškega spola.

Pričakoval sem različne rezultate v Sloveniji in Srbiji, glede na to, da sta teoretična raba in jezikovna politika, ko gre za rabo spolno občutljivega jezika, v teh dveh državah popolnoma drugačni. V Sloveniji je anketo izpolnjevalo 41 učencev gimnazije v Brežicah, v Srbiji pa 51 učencev gimnazije v Lazarevcu.

Rezultati prvega anketnega vprašanja v Sloveniji so zelo homogeni – pravih odgovorov je 98 %. Od 205 napisanih samostalnikov sta samo dva primera (<1 %) generičnega (»nezaznamovanega«) moškega spola (*računovodja*). Ostale redke napake so izpeljanke z napačnimi končnicami besede računovodja (dvakrat *računovodka* in enkrat *računovodinja*).

Na prvo vprašanje so anketiranci v Srbiji odgovorili zelo različno. Od 255 samostalnikov je moška oblika (ki je že bila napisana) navedena 77-krat (30 %). Da ženski spol samostalnika ne obstaja (kar bi lahko šteli kot rabo generičnega moškega spola), je navedeno 27-krat (11 %), bodisi s poševnico tam, kjer naj bi anketiranec napisal žensko obliko, ali s stavkom »ne obstaja«. Vendar je kar 140 napisanih samostalnikov (55 %) izpeljanih iz moških oblik (*vojnikinja*, *vojnica*, *referentkinja*, *farmaceutkinja*, *farmaceutka*, *meteorološkinja* ipd.). To je več kot polovica vseh odgovorov in po številu presega prejšnji dve kategoriji skupaj. Ostale napisane besede predstavljajo domiselne rešitve, npr. *amazonka* za vojaka ženskega spola, ali *dodola* za meteorologa ženskega spola.

Srednješolci v Srbiji lahko izpeljejo ustrezne samostalnike ženskega spola, čeprav imajo v svojih idiolektih tako močno zakoreninjen generični moški spol, da ga zelo pogosto uporabljajo, tudi če navodilo izrecno zahteva, naj izpeljejo samostalnik ženskega spola.

Primerjanje odgovorov na drugo vprašanje z Mann-Whitnyjevim preizkusom v programu SPSS je dalo statistično veljaven rezultat za vse štiri trditve ($p < 0,05$) in potrdilo, da obstajajo razlike med srednješolci. Povprečne ocene za vse trditve lahko pogledamo v Tabeli 1.

Tabela 1: Odnos do spolno zaznamovanih besed za poimenovanje poklicev v Srbiji in Sloveniji

	Država	Povprečna ocena (vsota ocen / število anketirancev)	Ocene, ponujene anketirancem (Likertova skala)
1: Bilo mi je težko napisati ženske oblike.	Srbija Slovenija	3,25 (ne vem) 1,63 (ne strinjam se)	1: Nikakor se ne strinjam. 2: Ne strinjam se. 3: Ne vem. 4: Strinjam se. 5: Popolnoma se strinjam.
2: Pogosto slišim ali preberem ženske oblike danih samostalnikov.	Srbija Slovenija	2,25 (ne strinjam se) 2,88 (ne vem)	
3: Sam/a uporabljam takšne oblike, kadar pišem.	Srbija Slovenija	2,29 (ne strinjam se) 3,56 (strinjam se)	
4: Sam/a uporabljam takšne oblike, kadar govorim.	Srbija Slovenija	2,39 (ne strinjam se) 3,73 (strinjam se)	

Slovenski in srbski anketiranci so povprečno različno ocenili svoj odnos do spolno zaznamovanega jezika in njegovo rabo. Slovenski srednješolci so, po svojem osebnem mnenju, imeli manj težav s pisanjem ženskih oblik. Srbski srednješolci za razliko od slovenskih menijo, da povprečno manj srečujejo in uporabljajo spolno zaznamovan jezik.

Ko sem pregledoval ankete, sem opazil, da je veliko anketirancev v Srbiji, ki so kot odgovor na prvo vprašanje v anketi napisali samostalnike *moškega spola*, pri drugem vprašanju odgovorilo, da jim ni bilo težko napisati oblike *ženskega spola* ter da jih srečujejo in uporabljajo. Povprečna ocena za prvo trditev v Srbiji je 3,25 (*ne vem*), kar je nepričakovano, če se spomnimo, da so anketiranci imeli težave s pisanjem ženske oblike. Iz tega vidimo, da srednješolci v Srbiji včasih ne ločijo slovničnega ženskega spola od moškega.

Zanimivo je tudi, da so slovenski srednješolci na drugo trditev v povprečju odgovorili z oceno 2,88 (*ne vem*), kar lahko pomeni, da se ne zavedajo obdanosti s spolno občutljivim jezikom, saj ga verjetno sploh ne doživljajo kot nekaj nenavadnega.

Zaključek

Rezultati ankete so pokazali, da obstajajo v Sloveniji in v Srbiji v rabi spolno občutljivega jezika razlike na obeh ravneh (na teoretični in praktični). Kot smo videli, je »uradna« situacija v Sloveniji različna od uradne situacije v Srbiji. Na spremembo v slovenskem jeziku in zakonih je najbolj vplivala politika. Ta nejezikovni faktor je s svojo idejo o neseksistični rabi jezika spremenil celo prakso rabe poklicnih nazivov.

Raziskava je pokazala, da jezikovna politika zelo močno vpliva na rabo in občutek govorcev. Mladi, odrasli z jezikom, ki vsebuje spolno diferenciacijo v nazivih poklicev (v našem primeru s slovenščino), tudi sami uporabljajo takšen jezik. Mladi, ki tega v svoji materinščini (srbsčini) nimajo, pogosto reagirajo nasprotno, saj jim ženske oblike zvenijo nenaravno, celo oblike slovničnega moškega spola štejejo kot oblike ženskega spola. Hkrati pa se je pokazalo, da lahko ločijo moški od ženskega spola ter da lahko uporabljajo spolno občutljiv jezik, če se to od njih pričakuje.

Takšni rezultati nam govorijo, da razprava o tem, kaj je naravno in nenaravno v jeziku, ne bi smela izhajati izključno iz strukture jezika, ker ima jezik tudi svoj kontekst rabe. Slovenščina se je odprla feminizirani rabi poimenovanj poklicev, ki so odraščajoči mladini čisto naravni. Srbski jezik je še vedno primer konservativnega jezika, ki je manj odprt za spremembe, kar je razvidno tudi iz odgovorov, kjer anketiranci žensko označujejo z moško obliko ali pravijo, da ženska (oblika) ne obstaja.

Literatura

- AHLIN, Tanja, 2007: *Feminizacija poimenovanj poklicev, nazivov in funkcij v okviru družbenih sprememb 20. stoletja v slovenščini in francoščini. Diplomsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za prevajalstvo.
- ČORIĆ, Božo, 2008: *Tvorba imenica u srpskom jeziku*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost.
- FILIPOVIĆ, Jelena, 2009: Rodno osetljive jezičke politike: teorijske postavke i metodološki postopci. *Analni Filološkog fakulteta* 21. 109–127.
- SAVIĆ, Svenka, 2004: *Žena sakrivena jezikom medija*. Novi Sad: Futura publikacije.
- SAVIĆ, Svenka, 2009: Uputstva za standardizaciju rodno osetljivog jezika. *Njegoševi dani 1, zbornik radova sa međunarodnog slavističkog naučnog skupa*. Nikšić: Filozofski fakultet. 301–321.

Ideologije v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi

SAVIĆ, Svenka idr., 2009: *Rod i jezik*. Novi Sad: Futura publikacije, Ženske studije i istraživanja.

STABEJ, Marko, 1997: Seksizem kot jezikovnopolitični problem. Aleksandra Derganc (ur.): *33. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 57–68.

UMEK, Neža, 2008: *Feminizacija v slovenščini in francoščini: družbeni in/ali jezikoslovni problem? Diplomsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Fakulteta za družbene vede.

VIDOVIČ MUHA, Ada, 1997: Prvine družbene prepoznavnosti ženske prek poimenovalne tipologije njenih dejavnosti, lastnosti. Aleksandra Derganc (ur.): *33. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 69–79.